

Les dones que llegeixen són perilloses

Montserrat Duch Plana

Bona tarda,

Gràcies, primerament, a tots i totes que heu volgut participar en aquest acte que cada any distingeix algú que s'hagi destacat per la defensa dels drets de les dones.

Agraixo també la feina empàtica de la Berta Ramos i l'Enric Arilla en la confecció del documental que ha precedit aquestes paraules meves, que per raons previsibles de risc en superar els límits de temps com per l'emoció que ja pressentia el cor he preferit escriure en la tranquil·litat de l'estudi de casa, el meu taller d'historiadora, uns dies abans i que ara llegiré.

He de manifestar també el goig que va fer-me que tres col·legues amigues, la Joana Zaragoza, la Montse Palau i la Liz Russell, proposessin la meva candidatura; totes elles, com jo mateixa, membres del GRÈC, el grup de recerca Gènere, Raça, Ètnia i Classe que ara fa vint anys va crear-se a la Facultat de Lletres seguint la petjada dels *womens studies*. La Universitat ha canviat molt en aquest període i ara el GRÈC es més una icona, una fita en un procés de normalització acadèmica, que un grup de recerca interdisciplinari, ja que cadascuna de nosaltres ha hagut de prioritzar la recerca en l'àmbit de l'àrea de coneixement pròpia.

També vull fer un reconeixement al rector F. Xavier Grau, el qual, quan el 2006 em va reclutar per al seu equip, va ser sensible a incorporar la institució a les polítiques d'igualtat molt abans que això fos un precep-

te legal. Fruit d'aquesta sensibilitat, vam elaborar el primer pla d'igualtat precedit per l'estudi sobre sexisme a la URV que coordinà la sociòloga Inma Pastor, que després ha dirigit amb encert l'Observatori de la Igualtat. També en aquesta dimensió la URV és una universitat petita però reeixida, ja que fou la segona a Catalunya a impulsar aquestes polítiques.

Gràcies, Dra. M. Antònia Ferrer, pel teu mestratge en la llicenciatura, en la tesina i en la tesi, en l'aprenentatge de l'ofici, com a mentora juntament amb la Dra. Mercè Jordà. Gràcies per comptar amb la teva amistat.

He donat molts tombs a quina mena d'intervenció podria fer avui. Egohistòria era una possibilitat, és a dir, explicar per què gràcies a la vida he acabat dedicant-me a la recerca i la docència en història contemporània i història de les dones. En la mateixa línia podria haver optat per discursejar a l'entorn d'un temps i un país sobre la passió democràtica de tots i totes els qui vam viure la transició després de la mort del dictador, és a dir, intentar inscriure una trajectòria —la meva— representativa, com totes, d'un temps i d'un país.

Una altra possibilitat era fer una mirada crítica a alguns dels principals problemes del nostre món. Feta per algú que es va autodefinir precoçment com a feminista, catalanista i d'esquerres —el que he estat, el que sóc— amb una consciència ecofeminista cosmopolita en vista de la ferida infligida al planeta per un model de creixement absurd i enfront dels efectes dels fonamentalismes religiosos dels tres monoteismes en relació amb els drets de les dones.

També havia preparat notes per enfilejar una intervenció sobre la construcció de la ciutadania amb perspectiva de gènere tot partint d'una assignatura que imparteixo al màster Societats Històriques i Formes Polítiques a Europa, però és poc temps per sintetitzar la complexitat de les quatre generacions de drets amb biaix de classe i de gènere des dels inicis de l'estat liberal fins a la Declaració dels drets humans de 1948 i la regressió actual.

Bé, direu, que consumiré els minuts tot fent una llista de bons propòsits, d'allò que podia haver sigut i no ha estat. Reconec que potser alguna cosa d'aquestes us hauria agradat de sentir, però finalment m'he decantat per gaudir, com gaudeixo aprenent cada dia noves coses, i per això faré una breu digressió a l'entorn del reconeixement, com a política

de distribució de béns simbòlics tant o més important que l'accés a béns materials, sobretot per a l'elit cultural i professional a la qual la majoria de nosaltres pertanyem com a professorat d'universitat. I en això, com a l'entorn de la dominació masculina, Pierre Bourdieu és per a mi l'intel·lectual de capçalera.

Reconèixer, distingir són accions que, segons el diccionari de l'IEC, suposen “fer que (una cosa) es diferenciï d'una altra, no es confongui amb una altra” o “reconèixer (una persona o una cosa) entre altres o d'una altra per algun senyal o característica, considerar com a distint”. El diccionari, com vam viure amb la polèmica sobre el llenguatge sexista a partir d'un informe de la RAE de la llengua, no és neutral, està farcit dels imaginaris hegemònics en cada moment. És interessant fer un cop d'ull als antònims, sovint clarificadors, que en aquest cas remetent a *confondre, castigar, humiliar, estancar-se, enfonsar-se, ometre, negar, oblidar*.

És útil recórrer a la gramàtica per entendre el que passa, les paraules creen significat, tenen el poder de modelar la realitat i —com he pogut aprendre— la història de les dones ha estat més aviat d'invisibilitat; altrament no entendríem els mecanismes que operen rere les genealogies que la recerca en estudis de dones i gènere ha fet emergir tant en l'evolució de les ciències com de la cultura.

Per això agraeixo sincerament avui aquest reconeixement. Reconeixement és el que reclamen nacions sense estat com Catalunya, ètnies oprimides com l'indigenisme llatinoamericà, reconeixement és el fil conductor dels moviments socials quan petgen per afirmar-se en l'espai públic. Per tot això m'interessa donar uns quants tombs a aquest concepte que va tenir força per fer emergir el moviment pels drets civils als EUA dels anys seixanta del segle passat, la dècada en què fa aparició la joventut com a condició social pel maig del 68, o la força de la negritud en els processos de descolonització i en la transició de la Sud-àfrica de l'*apartheid*. El problema araboisraelià també s'hi refereix. El reconeixement, doncs, com a força motora en la història més recent.

La meua recerca més recent sobre les polítiques de memòria franquistes i la socialització de la por m'han dut a llegir força per intentar comprendre les coses i, com vaig sintetitzar en una comunicació al darrer congrés de l'Associació d'Història Contemporània¹:

1 Montserrat Duch Plana, «Estrategias memoriales del franquismo y socialización del miedo», *Claves del mundo contemporáneo*. Granada: Asociación de Historia Contemporánea, Editorial Comares, 2013.

El pas de la por a l'ansietat i el problema de la identitat es maximitzen en societats amb passats traumàtics en les quals la política de reconeixement/exclusió adopta primàcia i cost d'oportunitat sobre la política de distribució, ja que les polítiques de reconeixement² constitueixen un element simbòlic fonamental en la construcció d'identitats i subjectivitats.

En una lectura recent, *El refugi de la memòria*, de Tony Judt, he llegit que era, com jo mateixa, la primera persona de la seva família que acabava secundària i assistia a la universitat. Certament ningú és responsable de la seva ascendència, ni tampoc de la temporalitat en què s'inscriu la pròpia vida.

He treballat al camp, en la botiga familiar, d'administrativa, de bibliotecària, de professora. Encara vaig estudiar —sempre a l'escola pública— un batxillerat amb revàlida optativa i vaig fer una de les primeres edicions de la selectivitat, les PAU, que havíem combatut en una de les meves primeres i inicials o liminars experiències d'acció col·lectiva i repertori de protesta de molts altres que en vindrien en l'etapa de la passió democràtica. Si sóc de les primeres promocions d'estudiants amb selectivitat, també vaig ser de les darreres a cursar Formació del Espiritu Nacional i de fer complidora del servei social obligatori per a les dones sota el franquisme, requisit encara el 1976 per obtenir el carnet de conduir, el passaport o l'accés a la universitat. Tots aquests són exemples de la violència del patriarcat franquista en la meua generació.

Amb la perspectiva que donen els cinquanta anys, m'adono que he volgut estudiar les ambivalències del procés de modernització al Camp de Tarragona, que si bé ha comportat una definitiva petjada ecològica consubstancial al model de creixement econòmic capitalista, perquè ha concentrat les persones en les àrees industrials urbanes, també ha propiciat la millora de les condicions de vida, de l'escolarització, de l'accés a l'educació superior i l'increment de l'esperança de vida; en definitiva, la millora en això que coneixem com índex de desenvolupament humà, una cosa prou més pertinent que la mesura del PIB que denota la fascinació per un creixement acumulatiu que tendeix a l'infinit i ens ha portat al greu desgavell planetari actual.

El procés de democratització obert en la transició a partir de 1975, quan imaginàvem que “tot està per fer i tot es possible” —que deia Martí i Pol—, ens ha proporcionat la plenitud dels drets i llibertats de les

2 HONNETH, A. *La sociedad del desprecio*. Madrid: Trotta, 2011.

persones, la igualtat i el pluralisme polític i ideològic, la recuperació de l'autogovern, la inserció a Europa, molts canvis en les relacions socials de gènere, però potser a hores d'ara observem massa continuïtats en un sistema polític que havia imaginat com a dona, de classe baixa i nació oprimida, tres dons que M. Mercè Marsal agraeix a l'atzar, transparent, inclusiu, democràtic en definitiva. Vivim temps d'antipolítica o de postpolítica i és que, més enllà, de la cruïlla nacional catalana actual tot pensant històricament el present, m'agrada explicar a les classes alguna cosa apresada del sociòleg Manuel Castells, quan parla de les tres grans revolucions en la història de la humanitat: el neolític, la industrialització i l'actualitat. Tres moments, per als qui tenim la sort de viure el darrer canvi, que han modificat les relacions humanes en profunditat: les relacions de poder, les relacions de producció i les relacions d'experiència. D'aquí, penso, aquest desconcert a la vella bella Europa, del dolor i la solitud humana en això que Bauman ha qualificat de "societat líquida" o Beck de "societat de risc"...

El determinisme social no em portava a una vida entre llibres, si bé així ha estat, sobretot per l'estímul inicial de la meua mare. Entre 1995 i 2003 vaig viure un període feinejat, esforçat, actiu, mogut, dens al Parlament de Catalunya i al Senat del Regne d'Espanya. En tornar a la Universitat vaig publicar un recull d'articles periodístics en un volum que porta per títol *Els treballs i els dies*, escrivia que "el privilegi d'haver viscut l'experiència com a parlamentària em farà millor professora, millor historiadora, més persona". Tendeixo a pensar que així ha estat, potser no del tot, vosaltres potser ho sabeu. Aleshores, com ara, he volgut no ser pas legitimadora d'un ordre vigent sinó animadora de les esperances d'un altre viure col·lectiu que volem possible. Una clara implicació, doncs, com a ciutadana en els problemes del nostre temps amb la relectura sovintejada no pas de Maquiavel sinó de Max Weber, que al llibre *La ciència com a professió, la política com a professió* tematitza l'ètica de la responsabilitat que no pot ofegar l'ètica de la convicció. Han de conuiu.

Podem compartir que ningú és responsable de la seva ascendència, tot i que ens en fem càrrec. Tampoc som responsables de la temporalitat en què s'inscriu la nostra vida. Dit això, visc a Constantí en una família pagesa que pateix la repressió franquista d'una forma subsidiària. Certament tot això ha orientat la meua vocació d'historiadora, l'intent d'enten-

dre les coses de la guerra, de les dretes i esquerres, dels familiars que eren a França. La crisi de l'agricultura, la industrialització i el gran moviment migratori a Catalunya en tres grans onades al llarg del segle xx i també estudiar el desenvolupament desigual de l'estat del benestar a Europa; aquest artefacte ara en crisi per l'ofensiva neoliberal. La vida, el transcurs dels treballs i els dies, sortosament m'ha fet comprensible a partir de la recerca i l'estudi, amb les eines d'un ofici, d'historiadora, que no cerca la veritat de la justícia sinó una cosa més modesta i potser subjectiva com és comprendre les múltiples variables que incideixen en la complexitat de la condició humana, de les articulacions de les societats històriques amb els seus conflictes, avenços i retrocessos.

Per als qui seguim considerant-nos d'esquerra —el que per a mi significa fonamentalment que pensem que hi ha moltes coses que no estan bé i que cal que lluitem per millorar-les—, l'estudi de la història ha de servir-nos per combatre la desesperança i refundar la utopia, perquè, com s'ha dit, en un temps de resignació política i de cansament, l'esperit utòpic és més necessari que mai.

Aquesta necessitat d'associar el treball de l'historiador amb el compromís social, la va saber entendre Marc Bloch en els darrers anys de la seva vida, en els dies difícils que van seguir la derrota de França, el 1940, reprotxant-se, en nom de tots els historiadors francesos, haver quedat al marge del que passava al seu país.

No ens hem atrevit a ser a la plaça pública, la veu que clama en el desert. Hem preferit tancar-nos en la quietud temerosa dels nostres tallers. De la major part de nosaltres es podrà dir que hem estat bons operaris. Però, hem estat també bons ciutadans?

No és una feina fàcil, ni és còmoda, perquè ens haurà d'obligar, per força, a mostrar-nos crítics amb l'ordre establert i ens condemnarà, per això, a la marginació que aquest ordre reserva a la dissidència. Però val realment la pena.”

Fins aquí unes idees força lúcides de Josep Fontana.

El 1848 a Seneca Falls homes i dones declaraven, en un text fundacional del feminisme, significativament intitulat “Declaració de sentiments”, que el “gran precepte de la naturalesa és que l'home ha de perseguir la seva verdadera i substancial felicitat” i sabem prou bé que assolir l'equilibri entre espai d'experiència i horitzó d'expectativa ens complica sovint la vida. Per això, a partir de la vulnerabilitat pròpia, reconec que he

viscut, patit i gaudit i que el feminisme, com a teoria crítica, és útil per entendre el que ens passa a les dones.

A classe m'agrada explicar que el feminisme com a moviment social ha contribuït de manera decisiva a la construcció de la ciutadania. Drets civils, polítics, socials, econòmics i culturals que, pensant històricament, han estat prou assolits a l'Europa de la guerra freda, aquell artefacte històric de l'estat del benestar que Lula de Silva considerava "patrimoni de la humanitat", segurament l'experiència més reeixida en termes de justícia social i llibertat individual en la història per a homes i dones. Tot això avui està en risc, ho sabem prou bé perquè ho patim. El món no se'n surt, diu Tony Judt; per això, amb el pessimisme de la raó i l'optimisme de la intel·ligència de què parlava Gramsci, em sento privilegiada de poder treballar a la URV formant joves estudiants en un pensament crític i avançant en una recerca que faci més intel·ligible la història contemporània del nostre país. Perquè, com diu Fontana, ens cal assolir una reconstrucció global de la nostra història, separant-la d'una versió oficial espanyola que ens ignora i subordina, però també d'una mitificació suposadament catalanista que s'emmiralla en un passat remot i pretén ignorar els tres segles que ens han fet el que som avui.³

Stefan Bollmann va escriure *Las mujeres, que leen, son peligrosas*, el títol d'un llibre que us recomano, com també un altre, *Las mujeres que escriben también son peligrosas*, perquè, com sosté Esther Tusquets al pròleg, escriure i publicar entranya un risc addicional al risc de viure perquè la frustració que suposa el fracàs, davant dels altres com davant d'una mateixa, són extrems. T'arrisques a rebre les crítiques més dures, les invalidacions més rotundes. I tot el procés esdevé en presència de públic; per això, en la història de la literatura hi ha molts casos de frustració, malaltia, soledat i suïcidi. Escriure història és una cosa diferent —ho sabem prou bé— és un esforç amb una metodologia científica tot i amb això no exempta de risc... perquè investigar sobre el passat de les dones encara a l'Acadèmia és —jugant amb les paraules de Simone de Beauvoir— fer recerca de segona; sortosament, però, la recerca en gènere s'ha anat normalitzant a la Universitat. La història social de les classes subalternes, treballar en memòria històrica, les meves línies de recerca, comporta també riscos, més en un país de memòries enfrontades per la gran clivella de la Guerra Civil.

3 ARNABAT, RAMON; GAVALDÀ, ANTONI (eds). *Projectes nacionals, identitats i relacions Catalunya-Espanya. Homenatge al doctor Pere Anguera* (II). València: Afers, 2012, p. 549.

Llegir comporta un perill i és que en llegir homes i dones s'apropien de coneixements, saber i experiències. La misogínia havia privat les dones durant molts segles que fossin lliures de llegir allò que desitgessin, tant per a la seva formació com per al gaudi. El 1523 l'humanista Joan Lluís Vives aconsellava a pares i marits que no permetessin a les filles i esposes llegir lliurement perquè “les dones no han de seguir el seu propi judici ja que en tenen tant poc”. Caldrà arribar a l'Anglaterra victoriana perquè les mares escullin la lectura a les filles. També sota el franquisme feia por que la lectura esquerdés la submissió de les noies. Com deia Laure Adler, hi ha un nexa especial entre les dones i els llibres, ja que “no són per a les dones un objecte com qualsevol altre. Dels inicis del cristianisme fins avui circula entre ells i nosaltres un corrent càlid, una afinitat secreta, una relació estranya i singular, farcida de prohibicions, d'aprovacions i de reincorporacions”.

Tot i que la docilitat ha estat considerada una virtut femenina, hi he contraposat l'audàcia perquè en Mary Wollstonecraft hi veig la condició subjectiva indispensable per guanyar el dret a la llibertat. Perquè el meu temps biogràfic m'ha permès no haver d'escriure amb pseudònim, com hagué de fer Caterina Albert emprant Víctor Català; perquè he gaudit de drets polítics, cosa que significà per a Carme Karr l'ostracisme perpetrat per la Lliga Regionalista quan gosà defensar el sufragi de les dones el 1916; perquè vaig poder matricular-me a la universitat després que Maria Helena Maseras i altres pioneres fessin la batalla que obrí l'accés a la formació, encara que no a la professió, el 1910 a la universitat espanyola; perquè sense ser *superwoman* —que no n'hi ha— he pogut fer compatible la carrera professional amb la maternitat tot gaudint d'una habitació pròpia, com reclamava Virgina Woolf; perquè provenint de la menestralia he assolit una càtedra universitària; perquè gaudeixo de la companyonia generosa de col·legues i amics i amigues; perquè he gosat trepitjar espais impropis, inquieta com sóc, sense perdre del tot els valors que m'hi portaren; perquè, lluny de la sempiterna victimització, afirmo que “les dones sabem que sabem”.

Gràcies, gràcies a la vida que tant m'ha donat, gràcies a tots vosaltres per haver volgut compartir aquesta estona. Gràcies a la Distinció que avui, Rector, m'atorgeu. Moltes gràcies!

Constantí, 5 de març de 2013